

بررسی داستان‌های مناسب بوستان سعدی

برای کودکان و نوجوانان

تنظیم و نگارش: شایسته گلرخی

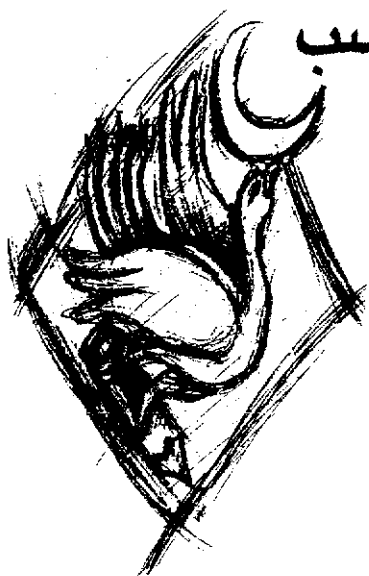
استاد راهنما: دکتر حسن صدر حاج‌سیدجوادی

رشته آموزش و پرورش قبل از دبستان

مدرسه عالی شمعیران

پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد

نیم‌سال اول ۵۵-۱۳۵۲

موضوع این پایان‌نامه، چنان که از عنوان آن پیداست، بررسی یکی از متون کهن ایرانی برای گروه سنی کودک و نوجوان است. در این

تحقیق که چکیده آن را می‌خوانید، کوشش بر آن بوده است که با در نظر گرفتن مؤلفه‌های عام ادبیات کودک و نوجوان، آن گروه از حکایت‌های

بوستان سعدی که حاوی این مؤلفه‌ها و یا بخشی از آن‌هاست، شناخته و معرفی شود. این کوشش می‌تواند زمینه را برای

بازنویسی بهتر و مناسب‌تر ادبیات کهن فارسی، برای کودکان و نوجوانان کشور فراهم سازد.

بوستان سعدی، مشتمل بر ده باب و ۱۹۸ قطعه شعر است که در تمام این قطعات، نکات تربیتی و آموزشی مناسب برای سنین سه تا شش سالگی، درج می‌شود. در بوستان، داستان‌ها و حکایات بر سه نوع تقسیم گردیده است:

۱- نوع اول داستان‌هایی است که برای کودکان و نوجوانان مناسب تشخیص داده می‌شود و در حور فکر و ذهن کودک و مطابق با شناخت وی است. در این داستان‌ها، کودک امکان می‌یابد به طور گذرا، با انعکاس شن، ستمگری، رشک و خشم آشنا شود و بی‌آن که ترس و گناه یا ناتوانی را به طور مستقیم تجربه کند، به وجود و چگونگی آن‌ها آگاهی یابد.

۲- دسته دوم، حکایت‌هایی است که مناسب طرح برای کودکان نیست و به جنبه‌هایی

اختصاصی دارد که یا کودک هنوز به آن دست نیافته و مستلزم طی شدن زمان کودکی است و یا دارای جنبه‌هایی است که اگرچه امکان دارد در حور فیم کودک باشد، مناسبی برای طرح آن موجود نیست. - گروه سوم، شامل حکایاتی است که با اندکی

دستکاری و تعدیل، می‌تواند برای کودکان و نوجوانان مناسب باشد. وجود برخی لغات نادر، آئوس و یا دو قسمتی شدن حکایت که بخشی از آن مناسب کودک و نوجوان است و قسمت دیگر آن مناسبی ندارد، از جمله مواردی است که می‌بایست تعدیل شود تا این حکایات برای این گروه سنی قابل طرح باشد. با توجه به این ملاحظات، از مجموعه ۱۹۸ قطعه شعر بوستان سعدی، تعداد ۳۴

داستان از آن مناسب کودک و نوجوان تشخیص داده شده است. عواملی که انتخاب این داستان‌ها را

تأیید می‌کند، عبارتند از:

- * یکی در بیابان سگی تشنه یافت
- * بنالید درویشی از ضعف حال
- * یکی سیرت نیک مردان شنو
- * به ره بر یکی پیشم آمد جوان
- * یکی روبهی دید بی‌دست و پای
- * شنیدم در ایام حاتم که بود
- * شنیدم که طی در زمان رسول
- * ندانم که گفت این حکایت به من
- * یکی را خری در گل افتاده بود
- * جوانی به دانگی کرم کرده بود

روانی، گنبرایی، کوتاهی و اختصار، ایجاد انگیزه و رغبت به فعالیت‌های اجتماعی، وجود نکات آموزشی و پرورشی، آموزش نکات مثبت در مقایسه با نکات منفی، پرورش قدرت تخیل و ابتکار، تشویق کودک به مشارکت در فعالیت‌های جمعی، ایجاد حس تعاون و نوع دوستی، ترغیب به قضاوت منطقی، ایجاد مناعت طبع، ایجاد علاقه به سازندگی، ایجاد تفاهم و صلح اجتماعی.

باب سوم در عشق و مستی و شور
* هیچ کدام

ضابطه انتخاب داستان‌های مناسب، به طور کلی، شناخت رفتار کودک و نوجوان و مقایسه با محتوا و مضامین داستان‌های بوستان بوده است. گفتنی است که سقف سنی مورد نظر، حداکثر ۱۵ تا ۱۶ سالگی است.

باب چهارم در تواضع

- * یکی قطره باران ز ابری چکید
- * فقیهی کهن جامه‌ای تک‌دست
- * یکی پادشاه زاده در گتجه بود
- * ملک صالح از پادشاهان شام
- * گروهی برآیند ز اهل سخن
- * عزیزی در اقصای تبریز بود
- * کسی مشکلی برد پیش علی
- * گدایی شنیدم که در تنگ جای

فهرست داستان‌های مناسب

داستان‌هایی که در زیر نام برده می‌شود، مجموعه داستان‌های بوستان است که برای کودکان مناسب تشخیص داده شده است [اشعار، را با آوردن مصراع اول، مشخص کرده‌ایم].

دیباچه

* به نام خداوند جان آفرین

باب پنجم در رضا
* چنین گفت پیش زغن کرکسی

باب اول در عدل و تدبیر رأی

* شنیدم که فرماندهی دادگر

* شنیدم که دارای فرح تبار

* یکی از بزرگان اهل تمیز

* در اختیار شاهان پیشینه هست

* چنان قحط سالی شد اندر دمشق

* شنیدم که در مرزی از باختر

* یکی را حکایت کنند از ملوک

باب ششم در قناعت

* هیچ کدام

باب هفتم در عالم تربیت

* سخن در صلاح است و تدبیر و خوی

* یکی خوب خلق و خلق پوش بود

* مرا در نظامیه اررار بود

* در این شهر باری به سمع رسید

* جوانی هنرمند فرزاده بود

باب دوم در احسان

* شنیدم که یک هفته این سبیل

باب هشتم در شکر بر عافیت
ملکزادهای ز اسب ادهم فتاد

باب نهم در توبه و راه صواب
هیچ کدام

باب دهم در مناجات و ختم کتاب
هیچ کدام

بررسی دیدگاه سعدی، از نظر تربیتی

مطالب اخلاقی و اجتماعی و پندهای سعدی، در کتاب بوستان، او را در حد یک معلم تعلیم و تربیت و آشنا به اصول روان‌شناسی قرار می‌دهد و هنوز چنان‌که قرن‌ها از دوران زندگی سعدی می‌گذرد، نتایج و دستورات وی در مورد تعلیم و تربیت، مطابق با نظریات جدید است. بوستان، روح انسان‌دوستی و نوع‌پروری، عدالت اجتماعی، انسانیت، نیکی و همدلی، فروتنی، گذشت و فداکاری، حقیقت و راستگویی، جوانمردی و انصاف، قناعت و عزت نفس و تعالیم مذهبی را به انسان آموزش می‌دهد.

اغلب حکایات بوستان، تصویر زنده‌ای است از وضع اجتماعی زمان، ولی تمام نکات مورد نظر سعدی، در زمینه‌های یاد شده، مثبت و سودمند به نظر می‌رسد و از بارزترین خصوصیات وی، سلامت ذوق و فکر مثبت اوست. سعدی به سلامت جامعه علاقه‌مند است. سعدی، مستقیم‌پند و اندرز نمی‌دهد، بلکه آن را در قالب داستان و ارزیابی دیگران بیان می‌کند و این موضوع، یکی از مهم‌ترین اصول تربیتی امروزی است که آموزش در بسیاری از مواقع، به صورت مستقیم، نتیجه مثبت ندارد و لازم است از طرق دیگری، مسایل به یادگیرنده القا شود.

سعدی بی‌پروا و آزاد سخن می‌گوید و معتقد است که چون شخص، طمع از احسان دیگران فرو

بندد، در سخن گفتن و اندرز دادن آزاد است. پند سعدی و تعلیمات او از نظر تعلیم و تربیت امروز، ارزشمند و قابل تعمق و بررسی است.

شاید مهم‌ترین پندی که سعدی، به کودک و نوجوان می‌دهد، این باشد که اعتماد به نفس داشته باشد و به خود تکیه کند. از نظر سعدی، کودک باید چنان پرورش یابد که در مقابل سختی و مشکلات زندگی، مانند کوهی مقاوم باشد، نه شکننده و بی‌طاقت. او باید در هر لحظه بتواند خود را با محیط تطبیق دهد. سعدی، از کودک نازپرورده گریزان است و این نوع تربیت را شایسته و پسندیده نمی‌داند.

او معتقد بوده که طبیعت کودک از بدی و نیکی، خیر و شر آمیخته شده است و این نظر را از مشاهده و اجتماع فاسد زمان خود پیدا کرده؛ طبیعت آدمی را به شهری مانند می‌سازد که از بدی‌های و نیکی‌ها پر است، اما خرد انسانی را در این شهر، به منزله راهنما و فرمانده مقتدری می‌نماید که وظیفه‌اش حفظ بشر است از بدی‌ها و رهبری او به سوی نیکی‌ها، غیر از خرد، سعدی، از توانایی دیگری یاد می‌کند و آن را «تو» می‌نامد که همان هوشیاری فطری آدمی و یا وجدان اخلاقی اوست که به کمک خرد، آدمی را هدایت می‌کند. وظیفه تربیت آن است که وجدان اخلاقی «تو» و خرد را نیرومند سازد تا مجال تاخت و تاز به بدی‌ها ندهد.

روشن‌پرورش در نظر سعدی، وقتی نتیجه‌بخش و تعلیم برای تربیت مفید است که استعداد، اصالت اجتماع و علم با آن موافق باشد. بنابراین، عقیده سعدی، با نظر دانشمندان عصر حاضر که تعلیم و تربیت را بر موازین روان‌شناسی و شناختن استعداد قرار داده‌اند، موافق است.

سعدی به لزوم استعداد، در تأثیر تربیت معتقد است و به نظر او، تربیت نمی‌تواند در

پرده‌های تاریک از پیشگاه نظر باطنی و مشاعر و حواس برداشته می‌شود و شخص، می‌کوشد که دنیا را از روی حقیقت بشناسد. غرور، نشانه نادانی و خضوع، علامت دانش‌طلبی است.

این دانشمند بزرگ که فن نویسندگی را با موهبت شاعری، به حد کمال دارا بوده، تمام توجه خویش را در تحکیم اساس تعلیم و تربیت، بر موازین تقویت فکری و اخلاقی به کار برده و مسایلی را موضوع بحث و تدقیق قرار داده است که در معرفت امروزی انسان نیز تازه و بدیع شمرده می‌شود.

برگرداندن و بازنویسی داستان‌های کهن، به چند دلیل ضرورت دارد. اول این که ممکن است نظر و نظم گذشته، در خور فهم و درک و رشد ذهنی کودک نباشد؛ مخصوصاً اگر داستانی متناسب با سنین قیل از دبستان باشد که حتماً بایستی با زبانی ساده و سنیس بیان گردد. شرط لازم در برگردان داستان، حفظ قالب و محتوای آن است و بازگو کردن هدف داستان، تغییر نکردن شخصیت‌ها، نقاط اوج و پیام‌های داستان، از جمله دیگر مواردی است که می‌بایست محفوظ نگاه داشته شود.

داستان یکی از مؤثرترین قالب‌هایی است که می‌توان از طریق آن، مسایل مختلف را مطرح ساخت و در معرض قضاوت کودک قرار داد. نخستین سال‌های کودکی، یا قصه‌گویی والدین همراه است و این قالب، به سبب قدرتش می‌تواند به سهولت، مسایل مختلف حیات را مطرح سازد.

برای واضح‌تر جلوه دادن داستان‌های کهن، چه بسا بهتر است از تصاویری برای نمایش سیر داستان استفاده شود و مخصوصاً این کار برای کودکان پیش دبستانی بسیار لازم است.

در پاره‌ای از داستان‌های بوستان سعدی، ممکن است کل داستان برای کودک و نوجوان مناسب نباشد. از این رو، لازم است پاره‌ای از

ماهیت افراد نفوذ کند. بنابراین، از نظر سعدی، استعداد حاصل غریزه و غریزه هم ترکیبی از نقل آثار وراثت و عوارض خارجی است که ساختمان فکر و عمل اشخاص را تشکیل می‌دهد. اگر استعداد موجود نباشد، تربیت نمی‌تواند آن را به وجود آورد و از این جهت، قبل از تعلیم، باید استعداد را تشخیص داد. نظر سعدی در تأثیر تربیت، به شرح زیر تجزیه می‌شود:

۱- استعداد، موهبتی طبیعی است و از طریق وراثت تقویت می‌شود.

۲- تربیت نمی‌تواند ایجاد استعداد کند و دانش‌آموز را به کسب معرفت توانا سازد.

۳- آثار وراثت، به سبب معاشرت تغییر نمی‌کند. البته این نظر در بخش‌های گلستان ضعیف شده است.

مطالعه سطحی گلستان و بوستان، مؤید این نظر است که سعدی، بر اساس تصوف، خواسته است بنیان‌های اخلاق را پرورش دهد، ولیکن دقت در سعانی او نشان می‌دهد که این فرض خطاست و سعدی، تمام نیازمندی‌های بشری را بر اصل حوایج مادی و روحی مطالعه کرده و هیچ‌گاه غافل از این فکر نبوده است که زندگانی جامع، حاصل توانایی مادی و فضایل نفسانی است و به همین جهت، در نگارش اندرز و تدوین دستور تعلیم و تربیت، پرورش روح و جسم را در نظر داشته است. بنابراین، تعالیم سعدی، مبنی بر تربیت و هدایت افراد بشر در شاهراه علم و فضیلت و اخلاق است. از یک طرف، بر سعی و کوشش ارزش واقعی می‌گذارد و بر ضد کسانی که تنبلی و اوهام و خرافات را پیش می‌کشند، یرخاسته و از جانب دیگر، کسب فضیلت و اخلاق حسنه و درک حکمت را باب کرامات و مدارج روحانی شمرده است.

سعدی در تمام موارد تربیتی، کوشیده حس غرور و خودپسندی را عنصری مغل و مضر معرفی کند. با کنار گذاشتن غرور و خودپسندی،

قسمت‌ها کنار گذاشته شود، ولی واجب است به اصل داستان صدمه وارد نیاید.

در برگردان داستان‌ها، زبان ساده و روان امروزی، مهم‌ترین عنصری است که می‌تواند این حکایت‌های کهن را برای کودکان و نوجوانان امروزی، دلنشین سازد. تذکر این نکته واجب است که هر زبان ساده‌ای را نمی‌توان زبان در خور کودک تلقی کرد. در نشر کتاب، گرچه دست نویسنده برای انتخاب کلمات و تنظیم جملات بازتر است، این اختیار مطلق نیست.

مسئله مهم دیگری که در مورد ادبیات کودکان مطرح است، جنبه زبان‌آموزی است. کودک از روی کتاب‌هاست که با زبان رسمی آشنا می‌شود و بنابراین، درست نوشتن و در این کار وسواس به

خرج دادن، از اهم وظایف نویسنده خواهد بود. واقعیت این است که کودکان، اغلب حرف‌ها را در قالب داستان، به راحتی هضم می‌کنند. این قبول آسان، به سبب آن است که به این طرز فکر و زندگی عادت کرده‌اند. اکثر داستان‌هایی که در دسترس کودکان قرار دارد، مهمل و غیرطبیعی است.

در واقع، نویسنده کودک باید دارای خلاقیت فوق‌العاده باشد و آثاری بنویسد که همه خواص کتاب خوب بزرگسالان را داشته باشد، منتهی در دایره‌ای با شعاع کمتر، یعنی از نظر ادبی و تمثیلات مناسب درک و قدرت ذهنی طفل باشد و تا جای ممکن، فشرده و خالی از پر حرفی.

به کوشش آرزو انواری

فراخوان پژوهشنامه

دوستان و همراهان

پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان در نظر دارد، بحث اصلی شماره‌های آتی خود را به این مباحث اختصاص دهد:

- رویکردهای جدید در نقد ادبیات کودک و نوجوان
- ادبیات کودک و رسانه‌ها
- ادبیات پیش دبستانی
- ادبیات سیاسی برای کودک و نوجوان

هم چنین، این شماره‌ها به ترتیب به نقد ویژه آثار محمدرضا بایرامی، ناصر کشاورز، داوود غفارزادگان و شکوه قاسم‌نیا اختصاص می‌یابد.

شما نویسندگان، کارشناسان و منتقدان عرصه ادبیات کودکان و نوجوانان را به ارایه مقاله و نقد و نظر در این زمینه‌ها فرا می‌خوانیم تا با همراهی‌تان بر غنای پژوهشنامه بیفزایید.

منتظریم